

Kijowski, Jerzy

Jan Kędzierski

Rocznik Mazowiecki 8, 253-260

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

III. SYLWETKI LUDZI MAZOWSZA

JERZY KIJOWSKI

JAN KĘDZIERSKI

W zbiorze artykułów poświęconych problemom historii Polski Ludowej pod tytułem *Z najnowszych dziejów Polski* czytamy: „W województwie warszawskim w okresie marzec — czerwiec zginęli z rąk band m.in. I sekretarz KP PPR Ostrołęka...”¹ Z kolei w materiałach z sesji historycznych poświęconych XX rocznicy powstania PPR znajduje się błędna zresztą informacja (pomyłka dotyczy miesiąca, powinien być maj, a nie czerwiec) o następującej treści: „W jednym tylko miesiącu czerwcu 1945 r. giną z rąk bandytów: Jan Kędzierski — I sekretarz KP PPR w Ostrołęce...”²

Kim był Jan Kędzierski? Czym zasłużył sobie na to, by jego nazwisko znalazło się w publikacjach historycznych? Czy tylko przez swą niespodziewaną śmierć, która dosięgła go jakby na ironię losu w dwa dni po zakończeniu wojny. Otóż nie tylko ten fakt jest powodem, dla którego warto przybliżyć sylwetkę Jana Kędzierskiego. Był to człowiek, który poświęcił niemal całe swe życie walce o socjalizm, o sprawiedliwość społeczną.

Jan Kędzierski urodził się w kwietniu 1900 r. we wsi Rembisze-Działy (gm. Goworowo, pow. Ostrołęka) w małej rodzinie chłopskiej. Od najmłodszych lat doświadczał ciężkiego losu wiejskiego dziecka³. Trudne

¹ B. Druker, *O rozwoju sytuacji politycznej w okresie Rządu Tymczasowego*, w: *Z najnowszych dziejów Polski 1939—1947*, zbiór artykułów pod redakcją Władysława Góry i Janusza Gołębiowskiego, Warszawa 1961, s. 341.

² *PPR na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu 1942—1948*, Materiały z sesji historycznych poświęconych XX rocznicy powstania PPR, Warszawski Komitet Wojewódzki PZPR, Płock-Ursus-Mińsk Mazowiecki, s. 172.

³ Relacja Antoniego Opęchowskiego (w posiadaniu autora), życiorys i fotografia J. Kędzierskiego znajdowała się w Referacie Historii Partii WKW PZPR w Warszawie.

warunki życia, coraz bardziej absorbująca praca w gospodarstwie nie przeszkodziły mu w pobieraniu nauki w szkole. Chęć pogłębiania swej wiedzy była zresztą wielką pasją Jana Kędzierskiego, chociaż tak bardzo trudną do zrealizowania. Tymczasem przychodzi I wojna światowa i wkrótce po jej rozpoczęciu, bo jeszcze w 1914 r., rodzina Kędzierskich (oprócz ojca) zostaje ewakuowana do Rosji⁴. Kilkunastoletni chłopiec jako najstarszy ze swego rodzeństwa (miał jeszcze dwie siostry i brata) bierze na swe barki trud utrzymania rodziny w tych niełatwych, bo wojennych czasach, i to spędzanych na obczyźnie. Poza tym uczy się, kończy trzyletnią szkołę średnią. Poznaje biegle język rosyjski⁵.

Nadchodzą dni Wielkiego Października. Władzę w Rosji przejmuje lud. Młody Kędzierski jest naocznym świadkiem tych wydarzeń, a „dni, które wstrząsnęły światem”, również wywarły wielki wpływ na chłopca. Brał udział w demonstracjach, uczestniczył w wielu wiecach, pobierając w ten sposób pierwsze lekcje z zakresu walki klasowej⁶.

Po zakończeniu I wojny światowej Jan Kędzierski wraz z falą reemigrantów powraca do kraju, stając wraz z rodzicami do pracy nad odbudową zrujnowanego w czasie wojny gospodarstwa.

W 1924 r. ożenił się z Marianną Kordasz, pochodzącą z sąsiedniej wsi Żabin. Otrzymał 3 hektary ziemi po swoim dziadku w Borawem, dokąd niebawem przeprowadza się z rodziną i zamieszkuje na stałe⁷. Pracując na swym gospodarstwie poznaje dobrze trudne życie chłopskie. Widzi, że odzyskanie niepodległości niewiele zmieniło ciężką sytuację ludności kurpiowskiej. Świadczy o tym m.in. wniosek zgłoszony w Sejmie w 1925 r. przez posłów klubu poselskiego PSL „Wyzwolenie” i „Jedność Ludowa” w sprawie położenia ludności wiejskiej w pow. ostrołęckim i kolneńskim, w którym czytamy: „Upadek bytu materialnego, a nawet nędza ludności wobec nieurodzaju i znacznych podatków dochodzą częstokroć do ostatnich granic”⁸.

Nękanii niesprawiedliwymi podatkami, a następnie brutalną akcją sekwestratorów i policji chłopci kurpiowscy chwytają za broń i organizują tzw. marsz na Kolno⁹. Antypodatkowe wystąpienia w powiatach Kolno

⁴ Relacja Antoniego Opęchowskiego oraz relacja ustna wdowy po Janie Kędzierskim, Marianny Kędzierskiej.

⁵ Relacja Marianny Kędzierskiej.

⁶ Relacja Antoniego Opęchowskiego i Marianny Kędzierskiej.

⁷ Tamże.

⁸ „Wyzwolenie”, nr 27 z 5 VII 1925 r. oraz „Wspólna Praca”, nr 13 z 21 VII 1925 r.

⁹ O wydarzeniach na Kurpiowszczyźnie w 1924 r. zwanych „buntem Kurpiów” lub „marszem na Kolno” pisali m.in. J. Kowalczyk, *Tło i przebieg wydarzeń wiosną 1924 r. na Kurpiach*, w: *Rocznik Białostocki*, t. X, 1970, Warszawa 1971, s. 297, 306; S. Pawłata, *Wiś białostocka w walce z ustrojem burżuazyjnym*, Białystok 1952; L. Kieszczyński, *Marsz na Kolno (bunt chłopów kurpiowskich*

i Ostrołęka, mające miejsce w 1924 r., były oznaką wzrastającej radykalizacji mas chłopskich i głęboko wryły się w świadomość Jana Kędzierskiego.

Widząc nędzę chłopów Kurpiowszczyzny i przeżywając własną, szuka dróg walki o polepszenie doli biedoty wiejskiej, o sprawiedliwy ustrój społeczny. Dlatego związał się z radykalnym ruchem chłopskim i brał aktywny udział w działalności lewicowych stronnictw politycznych działających na tym terenie.

We wrześniu 1928 r. w wyniku działań podjętych przez Łomżyński Komitet Okręgowy Komunistycznej Partii Polski powstała dzielnica KPP Ostrołęka, obejmująca swym zasięgiem cały powiat ostrołęcki, z wyjątkiem lat 1927—1933, kiedy to na terenie tego powiatu istniała równoległe druga dzielnica KPP — Kurpie. Należały do niej również niektóre komórki partyjne z powiatu kolneńskiego, przasnyskiego, makowskiego i pułtuskiego. Wykazywała ona, zdaniem zwierzchnich władz partyjnych, „największą prężność organizacyjną w okręgu”¹⁰. Obok Antoniego Opęchowskiego, Mojżesza Kosackiego, braci Jana i Wacława Bałonów, Franciszka Wszędyrównego jednym z najbardziej czynnych jej działaczy był Jan Kędzierski. Do organizacji komunistycznej wciągnął go Edward Damięcki (pseudonim „Morski”) pochodzący z sąsiadującej z Borawem wsi Damięty. Studiował on na Uniwersytecie Warszawskim i tam przesiąkł ideami rewolucyjnymi¹¹. J. Kędzierski wstąpił do KPP w 1931 r. i od początku aż do jej rozwiązania w 1938 r. prowadził aktywną działalność. Świadczy o tym m.in. fakt pełnienia funkcji I sekretarza Komitetu Dzielnicowego w 1934 r., a następnie w latach 1936—1938¹².

Wspólnie z Aleksandrem Krukiem, rolnikiem pochodzącym jak i Kędzierski z Borawego, zakłada komórki partyjne również we wsiach gminy Rzekuń. Przez pewien czas Kędzierski był sekretarzem jednej z tych komórek. Aktywnie działał także w Komitecie Dzielnicowym Ostrołęka i Kurpie. Organizacja KPP w powiecie ostrołęckim należała do najliczniejszych w okręgu łomżyńskim i miała wybitnie chłopski charakter. Dzielnice partyjne Kurpie i Ostrołęka liczyły niekiedy łącznie ponad 40 wiejskich komórek partyjnych ze stanem ponad 160 członków¹³. KPP

w 1924 r.), „Kłosa”, 1954, nr 10; A. Kobylecki, *Marsz na Kolno. Z dziejów walk chłopskich*, Warszawa 1954, nr 36; A. Opęchowski, *Na Kurpiach*, w: *NPCh na Mazowszu 1924—1927*, Warszawa 1963.

¹⁰ J. Kowalczyk, *Komunistyczna Partia Polski w okręgu łomżyńskim 1919—1938*, Warszawa 1975, s. 53.

¹¹ Relacja ustna Antoniego Opęchowskiego.

¹² J. Kowalczyk, *Komunistyczna...*, s. 53.

¹³ Sprawozdanie KO KPP w Łomży za luty 1931 r., Centralne Archiwum Komitetu Centralnego PZPR (dalej CA KC PZPR), mikrofilm 933/7/68.

działała również w ścisłym powiązaniu z wieloma legalnymi i półlegalnymi organizacjami, w których komuniści mieli znaczne wpływy. Należały do nich m.in. niektóre związki zawodowe, organizacje spółdzielcze, kulturalno-oświatowe, młodzieżowe i sportowe.

Jan Kędzierski wspólnie z aktywem partyjnym prowadził żywą działalność ideologiczną, polityczną i propagandową. Organizował wiece i manifestacje, włączał się do kampanii wyborczych do Sejmu i samorządu terytorialnego, mobilizował chłopów do wystąpień przeciw niesprawiedliwym ustawom i zarządzeniom. Tak np. wiosną 1933 r. dzięki jego staraniom powołany został w Borawem komitet antypodatkowy¹⁴. Aktywna działalność Kędzierskiego i jego współtowarzyszy wzbudziła niepokój władz sanacyjnych. Zaczynają się różne represje i szykany. W maju 1933 r. przy pomocy policyjnej prowokacji dochodzi do masowych rewizji u członków partii w Borawem, a następnie aresztowania kilkunastu osób z Janem Kędzierskim i Aleksandrem Krukiem na czele¹⁵. Spotyka ich wszystkich zwykły i normalny w tych czasach los komunistów — bicie i tortury podczas śledztwa i przesłuchań w powiatowym komisariacie policji w Ostrołęce, a następnie pobyt w więzieniu aż do rozprawy sądowej, która odbyła się w końcu 1933 r. Aleksander Kruk skazany został na 3 lata więzienia, natomiast Kędzierski i inni zwolnieni z braku dowodów winy. Wznawiają przerwana na krótko działalność polityczną.

Jak wspominają współtowarzysze jego pracy w KPP, Jan Kędzierski zdobył maszynę do pisania i pisał na niej u siebie w domu ulotki wskazujące na istniejącą niesprawiedliwość społeczną. Następnie kolportowano je do różnych miejscowości w powiecie ostrołęckim i sąsiednich. Organizował akcje wieszania transparentów z hasłami politycznymi na drutach telegraficznych, przy czym działalność ta nasilała się przed obchodami 1-majowymi.

A oto jak o postawie chłopów ze wsi Borawe kierowanych przez Kędzierskiego pisał w sprawozdaniu do KC PPR funkcjonariusz tej partii: „Wiesь biedniejsza. Z podatkami zalegają od 6 lat, stałe egzekucje [...] tylko parcelanci nie płacą wcale, element bojowy, więc u nich egzekucji nie ma. Długów nie płacą. Bardzo dużo należy do rezerwistów, ale z powodu radykalizacji wsi nie odbywają się zebrania ani ćwiczenia”¹⁶.

Rok 1938 przyniósł niezmiernie trudną i bolesną dla komunistów pol-

¹⁴ Sprawozdanie od 3 IV do 7 V 1933 r., sygn. 158/XII-7, t. 6, k. 15, maszynopis, tamże.

¹⁵ Relacja ustna Antoniego Opęchowskiego; Mieczysław Tabaka, *Moje wspomnienia z działalności komunistycznej*, s. 2, maszynopis (w posiadaniu autora).

¹⁶ CA KC PZPR, sygn. 158/XII-7, t. 8, k. 1—3, maszynopis.

skich decyzję — rozwiązanie KPP przez Komitet Wykonawczy Międzynarodówki Komunistycznej. Kędziński nie upada jednak na duchu. Wraz z innymi kieruje swe wysiłki na walkę przeciw faszystom.

Okres okupacji hitlerowskiej był niezmiernie trudny dla Kędzińskiego¹⁷. Bezustannie musiał się ukrywać, by nie wpaść w ręce Niemców. Kilkakrotnie gestapo przychodziło do jego domu, jednak udało mu się uniknąć aresztowania i niechybnej śmierci.

Po wyzwoleniu południowo-wschodniej części powiatu ostrołęckiego przez wojska radzieckie, na początku września 1944 roku, Jan Kędziński jako jeden z pierwszych staje do walki o utrwalenie władzy ludowej. Nawiązuje kontakt z władzami powiatu, które miały swą siedzibę w Czerwinie¹⁸. Główny cel jego działania to tworzenie komórek Polskiej Partii Robotniczej. Zakłada organizacje partyjne w Borawem i sąsiednich wsiach. Dociera do Komitetu Wojewódzkiego partii, znajdującego się w Mińsku Mazowieckim, i otrzymuje pełnomocnictwo do pracy partyjnej na terenie powiatu ostrołęckiego. W marcu 1945 r. tworzy Komitet Powiatowy PPR i zostaje jego pierwszym sekretarzem. Do współpracy pozyskuje m.in. takich towarzyszy, jak: Edward Mierzejewski, Stanisław Bogacki, Władysław Dudziak i Stanisław Opólko¹⁹.

Od początku powiatowa instancja partyjna aktywnie włącza się w nurt życia politycznego i procesy dokonujące się w zakresie rozwoju społeczno-gospodarczego tego terenu. Jednym z najistotniejszych problemów była walka ze zbrojnym podziemiem. Na terenie powiatu ostrołęckiego działały liczne oddziały, głównie NSZ i WiN, które dokonały wielu napadów, m.in. na posterunki MO, urzędy gminne, mordowały radykalnych działaczy politycznych, przede wszystkim członków PPR, milicjantów i pracowników administracji państwowej. Już w 1943 r. zamordowani zostali dwaj b. członkowie KPP: Michał Kwiatkowski z Opęchowa i Antoni Reluga z Kleczkowa. W lutym 1944 r. dokonano zamachu na przyjaciela Jana Kędzińskiego, współpracującego z nim w czasach międzywojennych w KPP — Antoniego Morawskiego z Kleczkowa. W czasie napadu zginęła żona Morawskiego, Aleksandra, on sam zaś otrzymuje

¹⁷ Relacja ustna Marianny Kędzińskiej; M. Tabaka, *Moje wspomnienia...*, s. 4.

¹⁸ Relacja Stanisława Kielaka, b. z-cy komendanta do spraw polityczno-wychowawczych Komendy Powiatowej Milicji Obywatelskiej w Ostrołęce, maszynopis (w posiadaniu autora).

¹⁹ Walka PPR o umocnienie władzy ludowej na terenie powiatu ostrołęckiego w latach 1945—1947. Temat został opracowany przez Zdzisława Wójcickiego na podstawie materiałów i sprawozdań KP PPR oraz meldunków sytuacyjnych PUBP, Ostrołęka 1962/63, s. 2, maszynopis (w posiadaniu autora).

postrzał w głowę. Niedługo jednak cieszył się życiem. W dniu 5 marca 1945 r. został bestialsko zamordowany²⁰.

Szalejący terror nie powstrzymuje Jana Kędzierskiego od aktywnej działalności politycznej. Szczególny wysiłek kieruje na tworzenie administracji państwowej, urzędów gminnych, umocnienie szeregów MO oraz odbudowy powiatu ze zniszczeń wojennych. Przystępuje do organizowania „Samopomocy Chłopskiej” w celu uaktywnienia wsi i poparcia polityki rolnej partii i państwa. Prezesem Powiatowego Związku „Sch” zostaje Józef Lenard z Malinowa, zamordowany w 1946 r. przez zbrojne podziemie.

Szczególnie ważną sprawą, którą zajął się Komitet Powiatowy partii oraz władze administracyjne, jak też osobiście J. Kędzierski, była reforma rolna. Rozpoczęła się ona na terenie powiatu ostrołęckiego w lutym 1945 r. i przebiegała w ostrej walce klasowej. Propaganda przeciwko reformie nie przebierała w środkach: „Nie bierzcie, bo przyjęcie ziemi — to zgoda na kolchozy”, „nie bierzcie, bo będziemy strzelać”. Reakcja dobrze rozumie, że właściwe przeprowadzenie reformy rolnej podjętej z inicjatywy PPR — to umocnienie autorytetu i zaufania partii wśród chłopstwa. Do tego jej przeciwnicy nie chcą dopuścić, stąd ciągły terror na wsi i skrytobójcze mordy dokonywane na tych, którzy tę reformę przeprowadzają, jak i na tych, którzy z niej korzystają.

Jan Kędzierski dwoi się i troi, mobilizując do realizacji reformy wszystkie siły. „Oddać ziemię jak najszybciej jej prawowitym właścicielom-chłopom” — stało się hasłem bojowym partii. O trudnościach związanych z wprowadzeniem jej w życie świadczyć może raport Kędzierskiego z dn. 22 III 1945 r. do Warszawskiego Komitetu Wojewódzkiego: „Akcja nasza (tj. reforma rolna — J.K.) wywołała wśród ludzi ogólne zadowolenie i ludzie ci złożyli swój akces do PPR. Nie zabrakło jednak wrogich elementów, które agitowały przeciw parcelacji i dokonały szeregu periodycznych zabójstw na aktywie PPR, by tym oziębic całą ludność i zastraszyć, by ziemi z majątków nie przyjmowała. Zabójstwa te dokonywane na naszych członkach zahamowały nasze prace, ponieważ zbrodnie powtarzają się co parę dni i czekamy na oczyszczenie terenu przez Resort”²¹.

Inną sprawą, którą Kędzierski przejawiał szczególne zainteresowanie, była akcja siewna. Sekretarz osobiście zabiegał o przydział dla ludności pow. ostrołęckiego ziarna z innych terenów i zboża radzieckiego, nadzorował rozdział materiału siewnego, a na zebraniach w gminach i wsiach

²⁰ Antoni Opęchowski, Ostrołęckie w latach wojny i okupacji hitlerowskiej, s. 3—4, maszynopis (w posiadaniu autora).

²¹ Walka PPR..., s. 4.

wyjaśniał doniosłość i znaczenie akcji siewnej dla rolnictwa i całej gospodarki. Kędzierski dążył również do zacieśnienia współpracy między PPR a PPS.

Aktywność Kędzierskiego, wciąż wzrastający autorytet jego i kierowanej przez niego powiatowej instancji partyjnej nie mogły ująć uwadze zbrojnego podziemia. Już w styczniu 1945 r. dokonano na niego pierwszego zamachu, w mieszkaniu Władysława Grabowskiego w Borawem, gdzie mieszkał wraz z rodziną. Kędzierski w samej bieliźnie wyskoczył przez okno i zdołał uciec. Od tego czasu zamieszkał w Ostrołęce w budynku Komendy Powiatowej Milicji Obywatelskiej²². Drugi zamach miał miejsce w końcu kwietnia w Ostrołęce, kiedy to w kierunku przechodzącego ulicą Waryńskiego (dziś Głowackiego) Kędzierskiego i z-cy komendanta powiatowego MO do spraw polityczno-wychowawczych Kielaka oddano dwie serie z automatu, na szczęście niecelne.

Towarzysze z Warszawskiego Komitetu Wojewódzkiego PPR widząc zaciekość, z jaką reakcja pragnie zgładzić Kędzierskiego, zaproponowali mu przejście do pracy w instancji wojewódzkiej. On jednak zdecydowanie odmówił. Jak wspomina jego córka Janina Margiel, ojciec widząc groźbę śmierci nieraz mówił: „jeśli zginę, to wiem za co”²³.

Trzeci, tragiczny w skutkach zamach nastąpił 11 maja 1945 r. w południe na rynku (obok ul. Prądyńskiego). Kędzierski doglądał tam rozdziału zboża, w tym czasie dwóch bandytów zraniło go ciężko strzałami z pistoletu. Ponieważ w Ostrołęce nie było lekarza (jedyne będący wówczas w mieście dr Lipiński gdzieś wyjechał), postanowiono Kędzierskiego przetransportować do odległego o ok. 40 km szpitala w Ostrowi Mazowieckiej. Nie udało się jednak znaleźć żadnego samochodu i po kilku godzinach postanowiono przewieźć rannego motocyklem z przyczepą. Kierowcą był jeden z funkcjonariuszy Komendy Powiatowej MO. Razem z Kędzierskim pojechała jego żona. Po ok. 20 km, niedaleko za Czerwiem, ranny zmarł z upływu krwi²⁴.

W chwili śmierci Jan Kędzierski miał 45 lat i za sobą przeżyte niełatwe lata działalności rewolucyjnej w Polsce międzywojennej, ciężkie chwile okupacji hitlerowskiej i jakże trudne początki rodzenia się władzy ludowej. Nie dane mu było doczekać tego okresu, kiedy to po uporaniu się z wrogami wewnętrznymi, z trudnościami spowodowanymi wojną i okupacją ziemia ostrołęcka podobnie jak i cały kraj weszła w okres wszechstronnego rozwoju i rozkwitu. Zapoczątkowane przez niego dzieło kontynuowali inni.

²² Relacje Stanisława Kielaka i Marianny Kędzierskiej.

²³ Relacja ustna Janiny Margiel, córki Jana Kędzierskiego.

²⁴ Relacja Stanisława Kielaka, Marianny Kędzierskiej i Janiny Margiel.

Stoi dziś w Ostrołęce niedaleko od dawnego rynku, miejsca śmierci Kędzierskiego, budynek szkolny będący siedzibą Zespołu Szkół Zawodowych nr 1, w którym uczy się ponad 1000 uczniów. Na jego frontowej ścianie widnieje tablica: „Dnia 11-V-1945 r. zginął od kuli skrytobójczej tow. Jan Kędzierski, działacz Komunistycznej Partii Polski, I sekretarz Polskiej Partii Robotniczej w Ostrołęce. Cześć Jego Pamięci. Członkowie Związku Młodzieży Socjalistycznej. 23 XI 1967 r.”